

באר ישעקב

גליון י"א
פרשת ויגש תשפ"ג

שיעורי הגאון הגדול מוה"ר רבי יעקב גרינוואלד שליט"א
רב בית המדרש הדסידי בעלזא "זכרון רפאל" בני ברק וחבר הכי"צ דקהל מחזיקי הדת באר"י

מותר השמן לאחר חנוכה

דין מותר השמן כשנתן יותר משיעור ✦ ביטול שמן הנצרך לשיעור בשאר השמן ✦ ברירה בהוצאת השמן שהיה נצרך לשיעור מתוך התערובת ✦ חילוק בין מדליקו לעושה בו שימוש אחר ✦ דעת המטה ראובן שבלח בלח אין ברירה אף בנוגד בתערובת ✦ היתר התערובת אחר הבערת השמן האסור מתוך התערובת ✦ ביטול מותר השמן בשמן אחר לכתחילה ✦ חילוק בין ביטול איסורי אכילה לביטול איסורי הנאה ✦ דעת הסוברים שאין לחלק בזה ✦ ביטול תרומה לכתחילה

שהוברר האיסור מתחלה ואחר כך נתערב בהיתר לא סמכינן אברירה, כיון שתערובתו היה באיסור, אבל הני תערובתו בהיתר, כי האיסור לא היה מבורר קודם תערובתו, ולאחר התערובת נולד האיסור, אז סמכינן אברירה. וכוונתם מבואר בחתם סופר (ש"ס) ובטהרת הקודש (זבחים ע"ג): שבאופן שהאיסור בא לעולם בתערובת, אין האיסור חל על דבר ידוע, ולכן שייך לומר בזה ברירה, ורק כשהאיסור היה ידוע מקודם בזה לא שייך ברירה.

לאור דברי הרמ"א אלו כתב הקול יהודא, שהוא הדין בשמן של נר חנוכה, שהאיסור נולד בתערובת, שהרי כל השמן היה מעורב קודם שהדליק, ואחר שהדליק נעשה השמן של החצי שעה הראשונה הוקצה למצותו, ואין האיסור דבר ידוע, ולכן אפשר לקחת מן השמן כשיעור שהיה צריך לדלוק עד חצי שעה, והשאר מותר, שהרי בדרבנן יש ברירה (ראה ביצה לח: רמב"ם הל' תרומות פ"א הכ"א: טור ושו"ע י"ד ס"י שלא סעי' י"א), ונר חנוכה הוא דרבנן.^א

והנה בדברי הקול יהודא מבואר ששייך בזה שני ציורים, או שמוציא חלק מהשמן, או שמדליק את כל התערובת עד שיעבור שיעור שישלים לחצי שעה, שגם אז מתברר שמה שדלק היה השמן האסור, והשאר מותר בהנאה. ומבואר בדבריו עוד, שיש בזה גם חומרא, שלפי זה שייך בזה ברירה, לא יועיל לזה ביטול כלל גם אם יש שיעור ביטול, שזה נחשב כמו ניכר האיסור בתערובת שלא שייך בזה ביטול (ראה תוספות נזיר לו. ד"ה אמר), מאחר

להשתמש בו אף שלא התנה. ודעת הטורי זהב (ס"י תרעב ס"ק א) שאף לכתחילה אין צריך להתנות, שאין אומרים בסתמא הוקצה למצותו על השמן שיותר מהשיעור.

ביטול שמן הנצרך לשיעור בשאר השמן
על פי דברי הטורי זהב כתב הפרי מגדים (שם מ"ז ס"ק א) לחדש, שאם נתן שמן יותר מכשיעור חצי שעה, אף אם כבה בתוך החצי שעה, מכל מקום אם בחלק השמן המותר יש שיעור ביטול לחלק שמן האסור, מתבטל השמן האסור. והוסיף, שאם הנר הוא משמן שראוי לאכילה צריך שיהא ששים נגד חלק השמן האסור, אך אם הנר הוא מחלב או שעוה וכדומה שאינם ראויים לאכילה, בטל ברוב אף שהוא לח בלח, ומותר ליהנות מכל הנר.

ברירה בהוצאת השמן שהיה נצרך לשיעור מתוך התערובת

אולם בשו"ת קול יהודא (סעמיחאלי, ס"י לג) חולק על הפרי מגדים, ותמה עליו שאין צריך כאן כלל לדיני ביטול, אלא יש להתיר מצד ברירה. והוא על פי דברי התוספות (תמורה ל. ד"ה ואידך), שהקשו שבכל איסור המעורב בהיתר, נסמוך על ברירה, ונוציא מתוך התערובת כשיעור האיסור, וכל שאר התערובת היא מותר משום ברירה, שנתברר למפרע שמה שהוציא הוא האיסור.

וכתבו התוספות שם ליישב: 'ואומר מורי הרמ"ד כלל גדול בדין זה, דודאי כל דבר

הדלקת חלק מנרות ההידור

בטור ושלחן ערוך (או"ח ס"י תרעז סעי' ד) נפסק, ששמן הנותר ביום הראשון של חנוכה מוסיף עליו ומדליקו ביום השני, והנותר ביום השני מוסיף עליו ומדליקו ביום השלישי, וכן בכל הלילות, והנותר ביום השמיני עושה לו מדורה ושורפו בפני עצמו, שהרי הוקצה למצותו. ומקור הדברים במדרש (תנחומא נשא אות כט) והובא במדכ"י (שבת פ"ב ס"י רסו), וכן הוא בשאלתות (ס"י כו שאילתא ב) והובא ברא"ש (שבת פ"ב ס"י ט), והתוספות (שבת מד. ד"ה שבנר) כתבו כן בשם ברייתא.

ויש לדון בכמה דברים בדין זה של מותר נר חנוכה.

דין מותר השמן כשנתן יותר משיעור

הנה, מבואר בשלחן ערוך (ש"ס) שרק השמן הצריך לשיעור זמן הדלקה שהוא כמו חצי שעה (ראה שם ס"י תרעב סעי' ב) נאסר, אבל אם נתן הרבה שמן בנר, יותר משיעור קיום המצוה, ונותר ממנו לאחר שדלק כשיעור, מותר להשתמש בו לכתחילה.

אמנם כמה אחרונים (מגן אברהם ס"ק י: אליה רבה ס"י תרעב ס"ק ב) כתבו, שבנותן הרבה שמן בנר יש להתנות שאינו מקצה אלא את השמן הצריך לשיעור הדלקה, מאחר שיש פוסקים (ראה ב"ח ס"י תרעז סעי' ה) שאם נתן יותר מכשיעור ולא התנה, נאסר כל השמן, שהכל הוקצה למצותו. אך משמע שכל זה הוא רק לכתחילה, אבל בדיעבד, אם כבה אחר חצי שעה, מותר

למזבח, שנטול טלה אחד כנגד הכלב והשאר כשרים להקרבה על גבי מזבח, אף שבכל מקום פסק הרמב"ם (ראה הל' תרומות פ"א הכ"א; הל' מעשר פ"ז ה"א; הל' גירושין פ"ג ה"ד) שאין ברירה. ולהנ"ל מובן, שגם שם הנידון הוא רק לאחר שיפריש ויברור אחד שהוא כנגד הכלב, ואז רוצים להתיר את שאר הטלאים להקרבה. ובהו"א יתכן שגם בדאורייתא יש ברירה.

שאוכל ושותה עוד קודם שהופרש המעשר, ואחר כך כשמפריש צריך לומר ברירה על למפרע. מה שאין כן בנידון שלפנינו כמותר השמן, שהנידון הוא רק על לאחר הבירור, דהיינו לאחר שיטול שמן עד לשיעור של חצי שעה, ובהו"א שייך ברירה. עיין שם שמבאר בזה מה שפסק הרמב"ם (הל' איסורי מזבח פ"ד ה"ז) גבי עשרה טלאים שמעורב בהם אחד שהוא מחיר כלב שאסור

א) וראה בהגהות בנו של הקול יהודא - המהרש"ג (שם הערה ג), מה שכתב לחזק את דבריו של אביו, שאפשר ליטול מהתערובת כשיעור שהיה ראוי לדלוק עד חצי שעה והשאר יהיה מותר על ידי ברירה. ומבאר עוד שם, שבזה שייך ברירה יותר משאר ברירה דעלמא, שבכל מקום הברירה הוא לברר דין למפרע, כגון בלוקח יין מבין הכותים (ראה גיטין כה, ובהמשך דברינו),

ששייך להעלות כשיעור האיסור ולברר שזהו האיסור.²

חילוק בין מדליק לעושה בו שימוש אחר

כדברים האלו כתב הקול יהודא גם להערוגת הבשם, ובתשובתו אליו (או"ח סי' רא) הגדיר הערוגת הבשם את החידוש הזה כ'הערה נפלאה'. אך מוסיף שם, שעדיין יש מקום לדברי הפרי מגדים באופן שלא שייך ברירה, שענין 'ברירה' הוא, שאומרים שהוברר הדבר מעיקרא, שאם היה נעשה דבר זה למפרע באופן שזה נעשה עכשיו, היה החלק הזה מגיע לכך, כגון באחים שחלקו שאומרים שגם מתחילה היה מגיע חלק זה לזה וחלק זה לזה. והוא הדין אם מדליק מהתערובת שיעור שייצטרף עם מה שכבר דלק לחצי שעה, יש לומר כהקול יהודא, שהוברר הדבר למפרע שגם אם היה דולק מתחילה כחצי שעה, היה דולק החלק שמן הזה. אבל אם לוקח חלק מהשמן ואינו מדליקו, אי אפשר לומר שהוברר הדבר שאם היה דולק היה דולק חלק זה, מאחר שהם שני ענינים נפרדים לגמרי, ולא שייך לומר שעל ידי מה שעושה עכשיו הוברר שגם על ידי מעשה אחר היה מגיע חלק זה לכך.

מעתה נמצא מקום לדברי הפרי מגדים, שצריך לדיני ביטול כדי להתיר התערובת, ואי אפשר להתירו על ידי ברירה, והוא באופן שכבר נתערב אותו שמן בתבשיל, באופן ששוב אינו יכול להדליקו, ששוב לא שייך בזה ברירה, שכאמור רק אם יש מקום להדליקו שייך לומר שגם אם היה דולק מתחילה היה דולק חלק זה, ולכן בזה צריך ששים כנגד השמן של איסור שיש בו.

עוד יש להוסיף בזה, שמאחר שכל החידוש לומר בזה ברירה הוא על פי דברי התוספות בתמורה ומשום שנולד בתערובת, אם כן באופן תערובת זו של השמן שיש בו קצת מחצי שעה הראשונה ועוד שמן היתר שהיה מעורב בו נתערבה ביחד עם עוד שמן היתר, מעתה שוב לא שייך לומר שכשמוציא שיעור הראוי להצטרף מתברר שזו החלק האסור, שכן על השמן החדש שנוסף אחר כך לא שייך נולד בתערובת, שהרי הוא לא היה בתוך התערובת כשנולד האיסור, ולכן צריך להוציא קודם כשיעור השמן החדש שניתוסף, ורק אחר כך אם מוציא כשיעור הראוי להצטרף לחצי שעה, אפשר להתיר את השאר מדין ברירה.³

דעת המטה ראוּבן שבלח בלח אין ברירה אף בנולד בתערובת

אופן אחר מצאנו ביישוב דברי הפרי מגדים

בספר **מטה ראוּבן**⁴ (סי' תי), שנתקשה על פי דברי התוספות בתמורה הנ"ל, על דין עובר שהוציא אבר ונאסר האבר, שנפסק **בשלחן ערוך** (יו"ד סי' יד סעי' ה) שאם נקבה היא אסור לשתות את החלב שלה, שהחלב בא מכלל האיברים, והרי זה כחלב טריפה שנתערב בחלב כשירה. ועיין שם בפוסקים (ב"מ: ט"ז ס"ק ז; ש"ו ס"ק יב) שדנו אם שייך בזה ביטול בששים, ולכאורה לפי דברי התוספות בתמורה, הרי חלב האיסור נולד בתערובת עם חלב היתר, והוי נולד בתערובת, אם כן נוציא מהחלב שיעור עד שנדע בלי ספק שאין שיעור כזה מהאבר הנאסר, והשאר היא מותר מדין ברירה.

ומבאר המטה ראוּבן, שאין אומרים ברירה בדבר שלא שייך להפריש איזה חלק ולומר שזהו החלק האסור, כגון בלח בלח, שאנו סהדי שהכל נתערב בהכל ולא שייך ברירה. והוא הדין בחלב שמעורב מכל הבהמה, ולא שייך להפריד ולומר חלק זה של החלב הוא מהאבר האסור, ולכן אף שנולד בתערובת לא שייך בזה ברירה. ורק בלוקח יין מבין הכותים ואומר שני לוגין שאני עתיד להפריש הרי הן מעשר (ראה גיטין כה), בזה יש ברירה אף שהוא לח בלח, מאחר שהתנה כן בפירוש מתחילה, שלא יחול המעשר אלא על אותם שני לוגין המסוימים שעתידי להפריש.

לאור הדברים האמורים, מובן מה שכתב הפרי מגדים שבנתן שמן יותר מכשיעור ונכבה תוך השיעור צריך שיעור ביטול להתיר את התערובת, שלא שייך בזה ברירה אף שנולד בתערובת, מאחר שזה לח בלח ולא שייך לומר שמה שמוציא עכשיו הוא זה שהיה מוכן להדליק, שכן הכל היה מעורב בהכל, ולא שייך ענין ברירה בזה, ורק בציוור של לוקח יין שאמר במפורש כל מה שאני עתיד להפריש, בזה שייך ברירה.

וראה בשו"ת קול יהודא (שם) שהשואל רצה לומר בדעת הפרי מגדים שבלח בלח אין אומרים ברירה, וכתב עליו הקול יהודא ששכח סוגיא בגיטין של הלוקח יין, שהוא מהמקורות לדין ברירה, ושם מדובר בין שהוא לח בלח. אך לפי המטה ראוּבן מיושב דברי השואל, שמהלוקח יין אין שום ראייה לענינינו, ששם התנה כן בפירוש מתחילה.

היתר התערובת אחר הבערת השמן האסור מתוך התערובת

בעצם הענין יש להעיר, שלולי דברי כל האחרונים הנ"ל היה נראה לומר באופן אחר, שגם לולי דין ברירה או ביטול, וגם בלי דברי התוספות בתמורה הנ"ל, שייך להתיר את

מותר השמן באופן שיש יותר משיעור ונכבה באמצע השיעור, והוא באופן שמדליק שוב את הנר שימשיך לבעור עד סוף שיעור חצי שעה, שבזה יש לומר שגם לולי דין 'ברירה' יש לתלות שהשמן הדולק ראשון הוא מה שהיה אמור לדלוק בחצי שעה הראשונה, שהשמן הנמצא למעלה הוא השמן הדולק ראשון.

וכן מסתבר לומר, שאם לא כן בכל אופן שמדליק יותר משיעור היה צריך לאסור את כל התערובת, גם אם נכבה אחר חצי שעה, שכן בתחילה לא ידע מה ידלוק ראשון, נמצא שכל השמן הוקצה למצות חנוכה, ואם כן לעולם יש לאסור את כל השמן. ועל כרחך צריך לומר, שלעולם השמן הנמצא למעלה הוא זה שהוקצה למצות חנוכה. ואם כן גם בנכבה באמצע השיעור, אפשר להבעיר אחר חנוכה עד שיגמור כשיעור, ולתלות שכל מה שנשאר הוא מהשמן המותר. אך למעשה לא מצאנו למי מהפוסקים שיזכיר סברא זו, וצריך עיון בזה.

ביטול מותר השמן בשמן אחר לכתחילה

פסק **השולחן ערוך** (שם), שאם נתערב מותר השמן מנר חנוכה שהוקצה למצותו עם שמן אחר, ואין שם ששים לבטלו: 'יש מי שאומר שאין להוסיף עליו כדי לבטלו'. והקשו הנושאי כלים, שסותר את עצמו ממה שפסק ביורה דעה (סי' צט סעי' ו), שמוותר לבטל איסור דרבנן לכתחילה על ידי שיוסיף עליו היתר כדי שיעור ביטול.

והנה מקור הדברים של פסק השולחן ערוך ביורה דעה הוא מהגמרא בביצה, (ד: שהביאה דברי רב מתנה לענין עצים שנשרו מן הדקל לתנור ביום טוב, שמרבה עליהם עצים מוכנים ומסיקו. ומקשה הגמרא: 'והא אין מבטלין איסור לכתחילה', ומתרת: 'הני מילי בדאורייתא, אבל במוקצה דרבנן מבטלין'. ומזה הוכיחו הרבה ראשונים (ראה **תורת הבית** ב"ד ש"א) שמוותר להוסיף היתר על איסור דרבנן כדי שיעור ביטול. אך דעת שאר הראשונים (ראה **בדק הבית** שם: רא"ש ביצה פ"א סי' ב) שלא אמרו בעצי מוקצה להתיר, אלא מפני שנהנה מהעצים רק לאחר שכבר נשרפו, כמבואר בגמרא שם: 'דמקלא קלי איסורא', אבל באיסור דרבנן שנהנה מממשות האיסור בעודו בעין, אסור להוסיף ולבטל.

והשולחן ערוך לכאורה סותר את עצמו בזה בין דבריו באורח חיים לדבריו ביורה דעה. שהרי ענין מוקצה למצותו של נרות חנוכה ודאי מדרבנן הוא, שאף כל מצות הדלקת נר חנוכה היא מדרבנן⁵, ומדוע אסר באורח חיים

הרה"ק רבי ישעי' מקרעסטיר ז"ע.

(ה) אך ראה מה שכתב בשו"ת **חתם סופר** (יו"ד סי' רלג): 'קביעת יום מועד ביום עשיית נס הוא דאורייתא, ולפי זה יום פורים וימי חנוכה דאורייתא הם, אך מה לעשות בהם - אם לשלוח מנות או להדליק נרות או לעשות זכר אחר, זהו מדרבנן, והעובר ואינו עושה שום זכר לימי חנוכה ופורים עובר על מצות עשה דאורייתא וכו', ואפשר קריאת הלל ומגילה קל וחומר מדאורייתא, כמו שמצוה בפסח לספר יציאת מצרים בפה, הכי

שעה ונותר, ודאי אסור ליהנות מזה, שבדאי יש בזה מן השמן של ליל שביעי האסור, אלא אם כן יש ששים נגד מה שנשאר מליל שביעי. אמנם אין ראייה מדבריו נגד חידושו של הקול יהודא, שכן בציוור של הביאור הלכה ודאי לא שייך ברירה, שהרי השמן האסור מליל שביעי לא נולד בתערובת כלל, שהיה שם רק שמן אסור, ואחר כך נתערב בהרבה שמן של שמיני שחלק ממנו היה היתר וחלק איסור, ולכן לא שייך להתירו אלא על ידי ביטול.

(ד) להגאון רבי **ראובן חיים קליין**, אב"ד סניא, חתן

(ב) וכן מפורש בהגהות **רבי עקיבא איגר** (על שו"ע יו"ד סי' טו סעי' יב) לענין איסור אותו ואת בנו, שאם היה תערובת של בהמות, ואחר כך שחט את האם של אחד מהתערובת, שלמאן דאמר יש ברירה יתכן שלא שייך בזה ביטול, שנחשב כמו שאפשר לברר האיסור, שהרי יכולים ליטול אחד ולומר שזהו האיסור.

(ג) וראה עוד ב**ביאור הלכה** (סי' תרעו ד"ה מן השמן) שכתב, שאם כבה בליל שביעי לפני שעבר חצי שעה, והוסיפו בליל שמיני הרבה שמן יותר מן השיעור, ודלק חצי

להוסיף לכתחילה על השמן הנותר, והרי ביורה דעה התיר להוסיף על איסור דרבנן. וראה מגן אברהם (או"ח סי' תרעז ס"ק יב) וטורי זהב (יו"ד שם ס"ק יב) וש"ך (שם ס"ק יט) מה שכתבו בזה.

חילוק בין ביטול איסורי אכילה לביטול איסורי הנאה

החוות דעת (שם ס"ק ח) יצא לחדש כדי ליישב את סתירת המחבר, וכן כתבו עוד כמה אחרונים (ישועות יעקב או"ח סי' תרעז ס"ק א; בית הלוי על התורה לחנוכה; מקור מים חיים יו"ד סי' צט סעי' ה; ביני דעת שם ס"ק ה), שיש לחלק בין איסור אכילה לאיסור הנאה, שהרי כל עיקר דין ביטול הוא, משום שעל ידי שיש שיעור ששים כנגדו בטל הטעם, ואם כן כל זה שייך רק בדברים האסורים באכילה, שהאיסור הוא בהרגשת הטעם, והטעם מתבטל והולך, אבל באיסורי הנאה, וכגון בנותר השמן שבגר חנוכה שהוקצה למצותו שהאיסור הוא בהנאה, אסור לבטלם, משום שאין הכי נמי שטעם האיסור בטל בששים, אבל עצם מעשה הביטול הוא על ידי הוספת שמן, ובהוספת השמן הרי הוא נהנה, שמרבה ומשביח את שמן ההיתר במה שמוסיף עליו את שמן האיסור, ולכן באיסורי הנאה דרבנן אסור לבטלם לכתחילה, ולא מטעם ביטול איסור לכתחילה, אלא מטעם האיסור הנאה עצמו - שנהנה בשעת הביטול משמן האיסור.¹

על פי חילוק זה מיישב הישועות יעקב (שם) את קושיית הפרי תואר (יו"ד סי' צט ס"ק ח) ועוד (ראה פרי חדש שם ס"ק יב; פתלי שם ס"ק ה), על הסוברים שאין מבטלין איסור לכתחילה הוא רק דין דרבנן, מדברי הגמרא בגיטין (ד). שרצו להוכיח שלדעת רבי יהודה גוזרים שוגג אטו מזיד גם באיסורים דרבנן, מהמשנה לגבי ערלה: 'נפלו [אגוזים של ערלה לתוך היתר] ונתפצעו, אחד שוגג ואחד מזיד לא יעלו, דברי רבי מאיר ורבי יהודה. רבי יוסי ורבי שמעון אומרים, בשוגג יעלו, במזיד לא יעלו'. ומבואר שם שהוא איסור דרבנן, שהרי 'מדאורייתא חד בתרי בטל, ורבנן הוא דגזור'. והקשה הפרי תואר, שלדעות ש'אין מבטלין' אינו אלא איסור דרבנן, צריך עיון, מדוע צריך לזה שמן התורה חד בתרי בטל, הלא אף בלא זה אין כאן אלא איסור דרבנן.

אמנם להנ"ל, שבאיסורי הנאה האיסור לבטל לכתחילה אינו מצד איסור 'אין מבטלין', אלא מעצם מה שנהנה, אם כן יש לומר שלכולי עלמא אסור לבטלם מן התורה, שהרי נהנה בהתירם, והמשנה שם הרי מדברת באגוזים של ערלה, האסורים בהנאה.

דעת הסוברים שאין לחלק בזה

ברם יש להעיר, שמשתימת כל הראשונים והפוסקים שדנו בזה, ולא חילקו בין איסורי הנאה לאיסורי אכילה, משמע שלמאן דאמר שאין מבטלין הוא מדרבנן, גם באיסורי הנאה כן הוא, שמן התורה מותר לבטלם לכתחילה. וכן כתב רבי עקיבא איגר (בתשובה שנדפסה בשו"ת בנו רבי שלמה איגר, כתבים סי' כט). ויש בזה נפקא מינה להלכה, שאם הוא מן התורה, גוזרים בזה שוגג אטו מזיד למבטל ולמי שנתבטל בשבילו, אך אם הוא דרבנן אין גוזרים בזה בשוגג, ראה שולחן ערוך יורה דעה סי' צט (סעי' ה) ובנושאי כלים שם.

גם החלקת יואב (יו"ד סי' יז) כתב לדחות חילוק זה בין איסורי אכילה להנאה, אלא שהוא כתב כן מסברא, שלדעתו מה שמבטל האיסור ועל ידי כן נתרבה לו עוד, לא נחשב להנאה מאיסורי הנאה, שהרי כשנתרבה הרי כבר נתבטל, ושוב הוי היתר גמור, ולא אסרה תורה באיסורי הנאה רק ליהנות ממנו בעודו איסור הנאה, אבל לא להתיירו בהנאה. וכתב, שדומה הדבר לאיסורי הנאה שאפרן מותר, ומכל מקום מותר לשורפן (ראה תמורה לד), ואין אומרים שנהנה במה שעושה אותם לאפר ויכול להשתמש בהם, משום שאחר שנעשה אפר שוב אין בזה איסור. וכן מוכח ממה שכופין את הגוי שיבטל את העבודה זרה, ולא נחשב לנהנה מאיסור הנאה בזה שאומר לו לבטל ונעשה היתר בכך.

עוד יש לדון בתירוצם של החוות דעת וסייעתו, שאף אם נאמר שבאיסורי הנאה אסור לבטל מצד שנהנה מהביטול, מכל מקום האיסור הנאה ממותר השמן של חנוכה אינו דומה לשאר איסורי הנאה, שהרי כאן אין איסור ההנאה מצד עצמו, אלא מצד שהוקצה למצותו, וכל שארי הנאות שנהנה לפני שמבטלו מותרים, שהרי מותר למוכרו, ולכן יש לומר שמותר גם לבטלו. אך בבית הלוי

(שם) כתב, שמכל מקום זהו רק כשאנו מבערו, אבל כשמתיירו על ידי ביטולו, הרי ביטולו הוא ביעורו, וכמו שאסור להדליקו להנאתו כן אסור לבטלו להנאתו.

ביטול תרומה לכתחילה

כעין סברא זו של החוות דעת וסייעתו מצינו גם באבני מילואים (ש"ת, סי' יח) לענין ביטול תרומה. שכתב, שאף להסוברים שאין מבטלין איסור לכתחילה אינו אלא איסור דרבנן, זהו רק בשאר איסורים, אבל תרומה אסור לבטלה מן התורה, מאחר שמחויבים בשמירתה מדין 'משמרת תרומות' (במדבר י"ח, ח), וכשמבטלה הרי הוא כמאבדה. והוא כעין מה שכתב החוות דעת באיסורי הנאה, שאסור לבטלם לכתחילה, אך לא מצד ביטול איסור לכתחילה, אלא מצד האיסור ההנאה, והוא הדין כאן האיסור לבטל תרומה אינו מצד איסור ביטול לכתחילה, אלא מצד דין 'משמרת תרומות' שבתרומה.

אולם יש שהעירו על דברי האבני מילואים (ראה בהגהות שם), שהרי המקור לדין של אין מבטלין איסור לכתחילה, כתב רש"י (ביצה ד: ד"ה והא קמבטל), שהוא מהמשנה (תרומות פ"ה מ"ט): 'סאה תרומה שנפלה לתוך תשעים ותשעה, וחזרה ונפלה סאה של חולין, אם שוגג מותר, ואם מזיד הפילה לאותה סאה אחרונה כדי להשלים מאה חולין להעלות את התרומה אסור'. ולפי דברי האבני מילואים כיצד מביא רש"י ראייה מתרומה, הרי שם אסור משום 'משמרת תרומות' ולא משום ביטול איסור.

אך הקהלות יעקב (ביצה סי' ג אות ב) כתב ליישב דברי האבני מילואים באופן נפלא, שהרי המשנה בתרומות מיירי כשכבר נתערבה התרומה ברוב חולין, אלא שעדיין לא היה מאה ואחד לבטלה, ואם כן אף שעדיין יש בזה איסור תרומה לזרים, שהחמירו באיסור תרומה, אך מכל מקום דין משמרת תרומות מתבטל ברוב, כמו כל האיסורים שנתערבו יבש ביבש, ולכן אפשר ללמוד משם לכל האיסורים שאסור להוסיף ולבטל איסורים, אבל אין הכי נמי שאיסור תרומה בעין אסור לבטלה מן התורה מטעם משמרת תרומות וכדעת האבני מילואים.

1) ואין לומר שנחשב שלא כדרך הנאתו שמוותר, שמכיון שרק כן אפשר להתייר את התערובת, שוב נחשב הדבר כדרך הנאתו.

(שרש א). ובכל אופן אין הדבר נוגע לעניינינו, שכל ענין הוקצה למצותו ודאי אינו אלא מדרבנן, אף במצוה דאורייתא כגון בסוכה.

נמי ממות לחיים חייב לומר שירה בפה דווקא'. ודבריו מיוסדים על פי דברי הרמב"ן (השגות על ספר המצוות להרמב"ם, שרש א), עיין שם. ועיין עוד במעשה ניסים

♦ תמצית השיעור ♦

- בשולחן ערוך אורח חיים שאין לערב את מותר השמן בשמן אחר לכתחילה, וביורה דעה שבדרבנן מבטלין לכתחילה.
- אחרונים מחלקים שבאיסורי הנאה אין מבטלין, שנהנה מעצם הביטול.
- סתמת הראשונים והפוסקים שאין חילוק בזה, וכן מפורש ברבי עקיבא איגר וחלקת יואב.
- באבני מילואים שאסור לבטל תרומה מן התורה משום משמרת תרומות. ובקהלות יעקב שרש"י הביא ראייה מתרומה שמדובר כשכבר היה רוב, ולא שייך משמרת.

- אבל במערכו בתבשיל ששוב לא שייך להדליקו לא שייך ברירה, שהם שני ענינים.
- נתערב בתוך התערובת עוד שמן היתר, צריך להוציא קודם עוד כשיעור שנוסף, ורק אחר כך שייך בזה ברירה.
- למטה ראובן בלח בלח לא שייך ברירה משום נולד בתערובת, רק בהתנה מתחילה, ולכן לעולם צריך שיעור ביטול.
- יתכן שאפשר להדליק שוב עד שיבעיר שיעור האיסור, והשאר מותר אף ללא ברירה, שמה שדולק הראשון הוא מה שהוקצה. אך לא נמצא כן בפוסקים.

- מותר השמן של חנוכה הוקצה למצותו ואסור בהנאה.
- נתן יותר משיעור וכבה אחר שדלק כשיעור, מותר. אך יש אומרים שלכתחילה יש להתנות שאינו מקצה הכל.
- כבה באמצע השיעור, לפני מגדים צריך שיעור ביטול, בשמן ששים, ובחבל ושעוה רוב.
- לקול יהודה, אפשר להוציא שיעור שהיה צריך לדלוק, ומותר משום ברירה, שהאיסור נולד בתערובת.
- בערוגת הבשם שרק במדליקו שייך ברירה,

שיירי הפתילות לאחר חנוכה

גם אם התייבשה הפתילה, מכל מקום היא ספוגה בשמן שהדליקו בה, ואפשר שהפתילות המצויים היום המצופים בשעווה אינם ספוגים בשמן. ולמעשה יש להחמיר בזה, מאחר שלא מצינו כן בפוסקים.

שוב ראיתי בשלמי **תודה** (חנוכה, ס' ט אות ב), שגם הוא נסתפק בדין מותר הפתילות. ומצדד לומר, שאף אם הם ספוגים בשמן מכל מקום אין צריך לשורפם, שמאחר שידוע ששמן זה עתיד להישאר בפתילה, שהרי כן הוא הדרך שנשאר שמן ספוג בפתילה, אם כן לא הקצהו לגמרי למצוה. ובדעת הראשונים הנ"ל שמבואר בפירוש בדבריהם שגם את הפתילות יש לשרוף, כתב השלמי תודה, שיתכן שכוונתם לפתילות שאינם כפתילות שלנו שאין עשויות להתכלות, אלא מדובר בפתילות העשויות להתכלות לגמרי ואינו מצפה שישארו, ועל כן מקצם למצותן כמו השמן, אבל בפתילות שלנו יתכן שאין בהם דין מוקצה.

אך עיין שם שכתב, שבאופן שנשאר ביום הראשון שמן בתוך הנר, ולמחר הוסיף עליו שמן והדליק, נאסרו גם הפתילות, שהרי נספג בהם שמן שכבר נאסר מחמת שהוקצה אתמול להדלקה, וצריך את הפתילה עם השמן שבה. ויש לעיין בזה.

גם לענין אכסנאי שנפסק בשולחן ערוך (ס' תרעו סעי' א) שצריך לתת פרוטה לבעל הבית כדי להשתתף עמו בשמן, לא הוזכר בשולחן ערוך ונושאי כלים שם רק ההשתתפות בשמן, אך לא כתבו שיש להשתתף גם בפתילות. אולם בשו"ת **הרשב"א** (ה"א ס' תקמב) מבואר שצריך להקנות הבעל הבית לאכסנאי בשמן ובפתילות, והביאו בהגהות **רבי ברוך פרנקל** (ס' תרעו על מגן אברהם ס"ק א), וכן פסק בקיצור שלחן ערוך (שם סעי' יט). והפרי מגדים (ס' תרעו א"א ס"ק ג) נסתפק בזה, וגם הוא מצדד שצריך שותפות בשניהם - גם בשמן וגם בפתילה.

הראשונים (ראה רמב"ן; רשב"א שבת כא:) כתבו לבאר, מדוע מותר השמן של חנוכה הוקצה למצותו אף לאחר ימי החנוכה, ולעומת זה עצי סוכה ונוי סוכה מותרין לאחר החג. וביארו שבסוכה מתחילה לא נתנם אלא למצות החג, אבל בנר חנוכה היתה דעתו שיכלה כל השמן שבנר, שהרי היה עשוי להתכלות לגמרי, ואין אדם עומד ומצפה מתי יכבה נרו, ולכן אף לאחר החנוכה עדיין הוא הוקצה למצותו.

לפי זה יש לעיין, שמה כל זה לא נאמר אלא בשמן, שבה אכן היתה דעתו שיכלה לגמרי, ולכן הוקצה למצותו אף אחר חנוכה, אבל הפתילות שלעולם אינם כלים לגמרי, וודאי לא נתכוון שידלקו אלא מה שצריך לשמן, אם כן יתכן שמוותרות בהנאה לאחר החנוכה.

ואכן בתוספות (שבת מד. ד"ה שבנר) ושאר הראשונים הנ"ל וכן בשולחן ערוך (או"ח ס' תרעו סעי' ד), לא הוזכר אלא שריפת מותר השמן, ולא מותר הפתילות. אמנם בטור (שם) נתבאר שיש לשרוף את 'הנותר מן השמן והפתילות'. וכן מבואר בדברי הריטב"א (שבת כא:), שלדעת הסוברים שהוקצה למצותו גם לאחר חנוכה, 'אסור ליהנות משיירי פתילות ושמן דנרות חנוכה'. וכן נפסק להלכה בקיצור שלחן ערוך (ס' קלט סעי' ב): 'השמן שנשאר במנורה לאחר חנוכה, וכן הפתילות, עושה להן מדורה ושורפן, משום דהוקצו למצותן ואסור ליהנות מהם'.

וראה בספר הלכה למעשה (מועדים, פ"כ סעי' יג) שמצדד להקל בשיורי הפתילות, שמותר לוורקן ואין צריך לשורפן, משום שברוב הראשונים לא הוזכר רק מותר השמן, ואף שהטור הזכירו מכל מקום המחבר השמיטו. אך הוסיף, שזהו רק אם אין הפתילות ספוגים בשמן, אבל אם הם ספוגים בשמן יש לשורפם מחמת השמן הספוג בהם. ולכן למעשה לכאורה אין בזה שום כל נפקא מינה, שלעולם

תמצית מתוך השיעורים המופיעים בספרי באר יעקב

מן הבאר

בענין הזכרת שם אביו ושם רבו
(באר יעקב חלק ב' - פרשת ויגש)

משמעות קצת ברבי עקיבא איגר, ויש חולקים על פי ראיות מהגמרא (צמח דוד, אגרות משה ועוד).

יש מחלקים בדין הנ"ל בין רבו לאביו (כן מביא החיד"א, וחולק על כך, כי אביו ורבו שווים). יש שמחלקים בין בפניו או שלא בפניו (מובא בשדי חמד). וכן יש לחלק בין פלאי לשאינו פלאי. ויש מחלקים בין רבו מובהק לשאינו מובהק (שדי חמד בשם צ"ח).

במהרש"ל שהיתר הזכרת שם אביו ורבו רק כשמשנה שמו ותוארו מהרגילות, ורק במקום הצורך, שלא יכירו מי הוא רבו. והאגרות משה מצדד כדבריו.

יש אומרים שכתובה כדיבור לענין הזכרת שם אביו ורבו. ויש מתירים, כמו שמצינו גדולי עולם שחתמו פלוני בן פלוני.

הבן איש חי מתיר בחתימה, שאינו מתכוון לאביו רק לכינוי עצמו.

במנחת חינוך הביא, כשמתפלל על אביו או על רבו אין להוסיף תואר אדוני, כי אין אדנות לפני המקום. והוא הדין ברבי.

יש שכתבו שמה שמצינו בפוסקים תלמידים שהזכירו שם רבותיהם, אין לשונם ממש, אלא כך נכתבה התורה על פי רוח הקודש.

מי שהעולם מכנהו בשמו בלא הוספת תואר מחמת גדלותו, כי גדול מרבן שמו, גם לבנו ותלמידו מותר לקרותו כך.

בגמרא שאסור להזכיר שם אביו או רבו, בין בחייו ובין במותו.

ברמב"ם ושולחן ערוך, ששם פלאי אסור להזכיר גם כשמתכוון לאחרים.

הגר"א הביא מקורם בפירוש הערוך שרבה לא קרא לאביו 'נחמני' כשם אביו. אך **רש"י** פירש להיפך שקראו נחמני כשם אביו, ומשמע שדעתו להתיר.

לרמ"א וט"ז, בפני אביו אסור לקרוא לאחרים כלל, שלא בפניו בשם פלאי. ולדרישה **וש"ך**, בפניו מותר באינו פלאי, שלא בפניו אפילו בפלאי.

ברמ"א שמותר להזכיר שם רבו בתוספת תואר 'רבי' וכדומה.

לש"ך, תוספת תואר רק שלא בפניו, ולרוב הפוסקים אפילו בפניו (גר"א, פתחי תשובה בשם רגל ישרה ופרי חדש, רבי עקיבא איגר, מנחת חינוך, ברכי יוסף).

הוא הדין שמותר באביו בתוספת תואר אבא. ואין צריך להוסיף 'מורי', כי אבא הוא לשון חשיבות.

'אבי' הוא גם לשון חשיבות (ראשון לציון, בן איש חי). או משום שכל שמזכיר את היותו אביו, אין זה גנאי (אגרות משה).

יש אומרים שצריך להקדים התואר לפני השם (פרשת דרכים בדעת רבותיו,

מזל טבא וגדא יאה

ברכת מזל טוב נלבבה מוגשת בזאת כרוב הערכה והוקרה, למעלת כבוד ידידנו הנדיב הנכבד והנעלה, ותיק וחסיד ומופלג בתורה וביר"ש מוקיר רבנו ותלמידיו, איש החסד ורב הפעלים לכל קדשי התורה והחסידות, מוכתר בכתר שם טוב ונוער לתהילה בקרב עם סגולה

הרה"ח ר' חיים דוד דייטש שליט"א

ראש הקהל דקהל חסדי בעלזא במאנסי יצ"ו

ובנו החשוב ידידנו הנכבד והנעלה, לבו ער ורחום לכל דבר שבקדושה, אוהב תורה ולומדיה, רב חסד ומקבל כל אדם בסבר פנים יפות

הרה"ח ר' יעקב אהרן דייטש שליט"א

אב"י בעיר מאנסי יצ"ו וידיד נאמן למכון 'טעם התורה' מתוך כבוד והוקרה לתורתו של מורינו הגה"צ שליט"א

לרגל שמחת נישואי נכדו-בנו הבחור החתן המצויין והמופלג כמר אברהם נ"י - עב"ג בת הרה"ח ר' שלום שטרנברג שליט"א

בורא עולם בקנין ישלים זה הבנין, וזכות התורה תעמוד לו בזה ובכא לכל מילי דמיטב וזכה לרוב נחת דקדושה מכל יוצאי חלציו, וימלא ה' כל משאלות לבו לטובה, אמן.

כל הזכויות שמורות | יו"ל ע"י מכון 'טעם התורה' להוצאת שיעורי הגאון הגדול מוה"ר רבי יעקב גרינוואלד שליט"א

כתובת המכון: רחוב קהילות יעקב 35, בני ברק יצ"ו | להערות והארות ולכל ספרי המכון: טלפקס: 9140-623-972 | דוא"ל: taamhatoreh@gmail.com